

kopernikanska mobilizacija i ptolomejsko razoružanje

peter sloterdijk

Mogla bi se ispostaviti čudna analogija iz toga da ni okular najvećeg teleskopa ne sme da bude veći od našeg oka.

Ludvig Vitgenštajn

Bilo je reči o zastrašivanju putem modernizma, a sad će biti govora o krizi ekskluzivnosti. Postmodernizam ne znači u osnovi ništa drugo do postekskluzivizam — nakon što je modernizam doveo do kraja svoj ekskluzivistički pokret. Moderna je oslobodila izvesnu dinamiku koja bi se mogla nazvati otklanjanjem onog što je samo po sebi razumljivo. Zahvaljujući njenim uspesima sve ono što želi da bude samo po sebi razumljivo, više se ne razume samo po sebi. Modernizam je bio pobuna protiv samo po sebi razumljivog, on je bio ekskluzivizam u permanentnom pokretu i u svojoj isključivosti je posedovao svoje revolucionarno načelo. Umesto »ono što se samo po sebi razume« može se upotrebiti i termin »prirodnost«, ili tradicija ili inertnost — ili neka druga reč koja je podesna za obeležavanje stanja u kojima stvari ostaju pod zaštitom rutine i nesumnjivosti i neometano postoje sve dok ih ne pogodi oštrica refleksije i probudi iz njihovog ontološkog sna. Može se reći da modernizacija sveta u njegovim metropolama ostavila samo neke odnose netaknutim. Jedva da postoji još nešto što nije obuhvaćeno preobražajima onog što se samo po sebi podrazumevalo. Istrebljivanje ne-refleksivnih stanja je u ovom veku izvršeno temeljito i urezalo u svest moderne strukture refleksije. Ima, međutim, i danas, ne znam odakle, još uvek onih mrtvih duša koje se prave kao da su neokonzervativci, kako bi sakrili da su stare konzerve. Ali tamo gde se modernizam dokazao svojim ekskluzivističkim dejstvom, probio je staro samo po sebi razumljivo mišljenje i stvorio premissu za jednu postekskluzivističku refleksiju; a gde nije, tamo se ta tema još uvek ne može započeti, sem ako nije reakcionarna — budući da je za reakcionarno mišljenje tipično da drugu refleksiju ponudi kako bi sprečio prava.

U klimi autentičnog i konsekventnog modernizma nema više ničeg što bi se samo po sebi podrazumevalo, sem što se isključivanje stare očiglednosti pretvorilo u novu očiglednost. Svakom normativnom naturalizmu se daje otkaz, uobičajenim titulama ističe važnost, stara prava moraju da se suoče s tim da je vreme njihove neosporavane valjanosti prošlo, svi izvorni termini se povlače iz saobraćaja a stare evidencije se sumnjičavo preispituju kako bi se videlo da li mogu da potaknu nove uzurpacije na presto onog što vlada tako da se to samo po sebi podrazumeva. Modernizam pripada antiontološkom afektu, poreklo — ne hvala. Ako se sada tvrdi da je postmodernizam postekskluzivizam, onda nije reč o tome da Moderna želi da oduva reviziju sveta, nego da se ta revizija po drugi put započinje, ne ovog puta tako, da se preispituje sam ekskluzivistički pokret. Modernizam mora da otrpi da mu se još jedanput postavljaju njegova vlastita pitanja. Kod druge refleksije nije reč o misaono-sportskom »daljem postavljanju pitanja« koje se često brka sa filozofijom. Kada se druga refleksija, postekskluzivno, interesuje za ono što je samo po sebi razumljivo nakon kraja svega što je samo po sebi razumljivo, onda to čini zbog toga što moderni svet želi da raščisti sa posledicama svojih početaka — i nalazi se u položaju čarobnjakovog šegrtu koji je prizvao jače duhove s kojima njegov vlastiti duh ne može da se meri. Refleksivnost ovih pitanja potvrđuje struktura stvarnosti — iako uvećanijim mozgovima može da izgleda kao da sve to nije ništa drugo do intelektualno protezanje u posledopodnevnu jednog fauna koji se posmatra u ogledalu. Moglo bi se pokazati da je luksuzna samorefleksija dobra priprema za konfrontacije sa problemskim strukturama naprednih civilizacija. Konfrontacija je, međutim, najnesrećnija reč koja u ovom kontekstu može da padne na pamet, zato što nije više reč o frontovskom ponašanju, nego se eskalacijama, još više o filijacijama i teksturama, o zamršenostima i isprepletanostima komplikovanih procesa. U budućnosti se neće samo kompjuteri deliti na generacije, nego i problematike i stepeni teorija o kulturi. Prosvetljenje postoji danas faktički samo u vidu rada na drugoj, trećoj generaciji problema prosvetljenja — bez obzira što se tako gubi mnogo psihičkog komfora ranoprosvetiteljskih identifikacija. Deviza glasi: teško je lepo — zar ne verujete u to? utoliko gore — afinitete prema problemima bi posedovalo još samo ono mišljenje koje se najbolje oseća usred uzavrele kompleksnosti.

Postmodernizam je dakle postekskluzivizam. Ova teza se pojavljuje po treći put, no tvrdnje putem ponavljanja postaju, kao što se zna, samo poznatije, ali ne i važnije; sem u slučaju da važnost i poznatost imaju više zajedničkog nego što može da prizna čovekov racio. Među načela ekskluzivizma spada i to da se čista poznatost isključuje kad je reč o pitanjima vrednosti. Ponavljanje ne vredi; to ekskluzivna nova

muzika ponavlja jednako kao i racionalnost koja isključuje konvenciju, i koja insistira na razlikovanju između ponavljanja i obrazlaganja. I mi se moramo prikloniti ovoj razumnoj misli. Želimo, dakle, da u božje ime — ne, u ime jedne bolje akreditovane instance, recimo razuma ili iskustva — da obrazložimo ono što se do sada samo ponavljalo, kako bi se sledeće ponavljanje zasnivalo na obrazloženju koje bi bilo dostojnije ponavljanja nego tri dosadašnja samohvalisava ponavljanja. Tražimo obrazloženje za rečenicu da je postmodernizam zapravo postekskluzivizam, i to obrazloženje koje će da da legitimnost njegovim kasnijim ponavljanjima. Tako se sada u poznata inertna ponavljanja mora ubaciti inkohativna epizoda iskonske argumentacije, i to argumentacije koja počinje od same sebe i ima snage za zahtev, da bude valjan govor o samoj shvaćenju stvari. Pod pretpostavkom da ovo ne smatrate retoričkim dangubljem: recimo da želite da ozbiljno pratite logiku ovih rečenica: onda asistirate trenutku iskonske, prvobitne filozofije. Mišljenje koje želi da pravilno započne nije ništa važnije nego oslobađanje od goilih ponavljanja, i to u korist organizovanog diskursa s obrazloženjima koja će od sada moći više da se ponavljaju i koji će biti istinitiji nego dubiozno ponavljanje priče što su do sada ispunjavale našu svest. Ono što se naziva prelazom od mita ka logosu jeste upravo to što već tako dugo traje usred pripovedanja i praznog pričanja, za koje niko ne zna ko ih je započeo i s kakvim se pravom govori ono što se govori, i sad se odjednom događa nešto što ponovljivosti starih priča staje na put. Ovaj »događaj« nužno zahteva nov početak govora, no tako da novi govor nastupa kao anti-pripovedanje, ne kao ne-mit, prema tome kao argumentacija koja onemogućava doksična ponavljanja. Odbacujući ponavljanja uvežbanog govora, nova reč istovremeno traži da bude iskonska i da se dotiče samih početaka. Iskonska racionalnost izvodi u svakodnevnici mitsko-repetitivnog govora svoj ontološki zadnji ples: kraj praznih reči, početak znanja.

Kao što vidimo, znanje se prema pričama i govorenju ponaša kao neki slepi putnik koji na debelom moru izlazi na palubu broda i dokazuje da putovanje sada ne može da bude ni pod čijom komandom, sem njegovom. To je jasno, svima koji imaju pristup jasnim argumentima, i znanje se pretvara u kapetana. Nakon njegovog imenovanja ispostavlja se da znanje, ako daje solidnu argumentaciju, ne može da zna, kuda da se putovanje nastavi, zato što u strukturu poštenog znanja spada i to da se uzdržava od izjava o ciljevima. Ciljevi postoje, kao što znamo, samo u pričama, u čiji dubiozan karakter nas je znanje uverilo. Ali šta da se radi na otvorenom moru? Samo se po sebi nameće da znanje počne naporne pregovore sa starim pričama kako bi se stvorile nove priče sa racionalizovanim usmerenim iskazima — naravno, iskazima koji će biti okruženi pomalo mitskim sjajem, o ciljevima ili-ili i sumnjivim smerovima. Zato takvi usmereni iskazi imaju malo izgleda na neometano ponavljanje, zato što će se, naime, prema obrazcu prve racionalne pobune, opet na nemirnom moru na palubu popeti čitave subkulture slepih putnika, s crnom zastavom logičkom anarhizma, i zakleti se da racionalizovana priča na njih ne ostavlja nikakav utisak.

Ova druga pobuna divljeg logosa je to što aktuelnu filozofsku situaciju u Evropi baca u neverovatnan vrtlog. Pritom nije reč, kao što se često pretpostavlja, o provali alogičnih i iracionalnih pokreta, nego mnogo više o buđenju snaga koje su svojevremeno ustanovile prvi logos. Posle Ničea radikalni logos koji lomi mitove se buni protiv logosa koji je i sam postao ekskluzivni mit. Zato sadašnjost ni u kom slučaju nije vreme duhovne stagnacije, kako to tvrde oni koji stagniraju, nego je to najzubbudljivija epoha mišljenja od antičkih vremena.

No, sada da predemo na stvar. To, nažalost, nije moguće, stvar je već bila tu, i mi joj ne možemo prići, a da sami još jedanput ne ponovimo ono što je do sada toliko puta ponavljano da je postalo sumnjivo i neobjektivno: postmodernizam je postekskluzivizam, *e basta*. Ali, šta to znači? Kad neko kaže *basta*, taj mora i da navede kakve priče je to kraj. Kakav početak će imati ova priča i da li je treba ispričati na uobičajen način? O ovom početku sada mora da bude reči, makar se izlagalo opasnosti da će nam neki slepi putnik dokazati da je ovaj početak zapravo bajka, zato što postoji jedan »drugi početak« koga nismo opazili, a on jeste. Više se ne zna šta je opasnije, čisto ponavljanje fraza ili ozbiljno obrazloženo mišljenje. Pa ipak — okruženi opasnostima — sada ćemo obrazložiti zbog čega je postmodernizam postekskluzivizam.

Kada se pripoveda o novom vremenu, samo se po sebi razume da će se jedno poglavlje posvetiti astronomu Nikolaju Koperniku koji je stvorio novu, kopernikansku sliku sveta i stavio van snage staru, ptolomejsku. Ovo se podrazumeva i u našem pokušaju obrazloženja. Kopernik je, tako se govori i tako to mi ponavljamo, svojom knjigom i nebeskim revolucijama koja se pojavila u godini njegove smrti, 1543, izazvao najvažniju zemaljsku revoluciju, budući da je u ovom delu koje se zasnivalo na matematičkim proračunima i empirijskim posmatranjima dokazao da se zemlja ne nalazi u središtu svemira, kao što je to verovala hrišćanska epoha, nego da je ona mala planeta koja po geometrijsko-fizičkim zakonima putuje kroz prazan svemir. Do današnjeg dana traju posledice kopernikanskog šoka, a kosmološka centralizacija zemlje se nastavlja poplavom smelih uvida u strukturu materije i univerzuma. Pa ipak se može tvrditi da prava poenta kopernikanskog obrta ne počiva na fizičko-kosmološkom području. Nema sumnje da je za izvestan narcizam vrste uvredljivo što se čoveku osporava njegovo mesto u središtu svemira. Ali i pod premissom da se ova uvreda može prevazići, ostaje od kopernikanskog prosvetljenja epistemološki ukus koji dugo traje, i koga će u pravoj meri osetiti tek kasnija stolec. Želim da kažem da su aktuelne debate o prosvetljenju i novom prosvetljenju, o modernoj i postmodernoj znači da sa svom ozbiljnošću počinjemo da plaćamo spoznajnoterijski i kulturološki račun kopernikanizma, a da li će našim logičkim i zemaljskim sposobnostima to uspeti, krajnje je neizvesno.

O čemu je reč? Kopernikanski šok nam je demonstrirao da svet ne vidimo onakvim kakav je, nego da njegovu »stvarnost« moramo u mislima suprotstaviti utisku čula, kako bi »shvatili« kako s njim stoje

stvări. Upravo se u tome krije dilema: kad sunce izlazi, sunce ne izlazi. Ono što oči vide i što astrofizički informisan mozak zamišlja više se ne uklapa jedno u drugo. Zemlja se u praznom prostoru okreće oko sebe i napred, pri čemu nastaje lažni utisak da vidimo sunce kako izlazi. Od kada univerzum postoji, nije nikada bilo izlaska sunca, nego samo tvrđoglava okretanja zemlje, i ovaj nalaz neće biti nimalo utešniji ako smo na osnovu radioastronomskih i ostalih merenja prisiljeni da zamislimo da pre vremenske tačke nije bilo ni sunca, ni zemlje, ni očiju da posmatraju njihove konstelacije. Onda ne bi samo izlasci sunca, već i pretpostavke privida sunčevih izlazaka nestali u nekom kosmičkom pravnemenu. Očigledni izlazak sunca se gubi u višestrukoj ništavnosti čim ptolomejski »privid« napustimo u korist kopernikanski organizovanih predstava o »stvarnosti«. Moderna saznanja fizike o svetu tela demantuje taj »privid čula« radikalnije od bilo koje metafizičke predstave o »svetovima suština«.

U takvom jednom višestrukome nastojanju zatičemo i savremeno mišljenje. Najpre se čulnim utiscima oduzima njihovo uporište putem empirijski-analitičke rekonstrukcije predstave; zatim se naučnoj predstavi putem radikalnog istraživanja njenih osnova uskraćuje zasnovanost na naivnim paradigmatima predstave — sve dok ne nastupi stanje teoretskog ambisa u kome je konstantan slobodni pad mišljenja kroz zamišljeni bitak. Kopernikanizam u spoznajnoteoretskom pogledu znači progresivnu desupstancijalizaciju svih naivnih, ptolomejskih odnosa. Postmodernizam se filozofski ne može tumačiti drukčije nego kao ispitivanje konstanti slobodnog pada među premisama moderne ne-naivnosti. Mišljenje u postmodernoj poziciji jeste ono koje zna šta to znači, kad se dovedeno do svoje poslednje konsekvence, ima predstava o svetu na kopernikanski način. Postmodernizam jeste postkopernikanizam.

Ovom izjavom nismo, međutim, ispunili svoj zadatak, budući da nije razjašnjeno kakve veze njih dvoje, imaju sa postekskluzivizmom.

Kopernik je bio taj koji je započeo novovremensko isključivanje kosmološke očiglednosti. Ono što je kroz dotadašnju istoriju ptolomejskom inertnošću, smatrano za zauvek dato, od sada se više ne podrazumeva i mora se shvatiti kao obmana koja zahteva objašnjenje. Prolomejski pogled na svet se shvata kao privid, ali ne kao bilo kakav, nego kao uporan privid koji nas obasjava impozantnošću neodoljive obmane. U njegovoj neodoljivosti blista ironija neizbežne i takoreći istinite zablude. Čudno u kopernikanskom prosvetavanju je to što i kada znamo da je reč o okretanju zemlje, ipak čemo, ako ustanemo dovoljno rano, i p o koperniku videti izlazak sunca u svojoj uzvišenoj, arhajskoj lepoti. Možda bi izlasci sunca mogli da budu prirodni saveznici postmoderne estetike i filozofije?

No staro kosmičko savezništvo između oka i sunca neće uspeti da skrene kopernikanizam sa njegovog pravca ka zamišljenoj destrukciji onog što se samo po sebi podrazumeva. Kopernikanski šok je zahvatio sve oblasti moderne. Ne bez razloga se kantovska filozofija subjektiviteta naziva kopernikanskom preokretom mišljenja. S njom se moć kritičkog zamišljanja okrenula prema unutrašnjosti i revolucionisala nasleđene ideje o idejama. Prema *Kritici čistog uma* filozofija je morala da odustane od svojih ptolomejskih obmana i da počne da gleda s kopernikanskim naočarima za razmišljanje — koliko god da je to naporno. Imala je da nauči da prozre svoje neizbežne samoobmane i da zauzme distancu prema slikama sveta kojima su takve obmane pretpostavka. Tako i filozofski modernizam vodi kritičistički rat protiv ptolomejskih mitova sa njihovim prirodnim opsenama, njihovim prividnim analogijama i metaforama koje preobražavaju svet.

Široku paralelu prema kantovskoj revoluciji načina mišljenja napravile su moderne dubinske psihologije Mesmera i Pisegira preko Frojda i Junga do Grofa i Eriksona, koji su izveli kopernikanski obrt protiv ptolomejske fikcije samoprozirne svesti pokazavši da je realnost

nesvesnih mentalnih mehanizama nadređena samosvestima. Radikalnokopernikanskim duhom odiše i otkriće insbruskog endokrinologa Gerharda Krombaha koji je, kako javlja časopis Saveznog udruženja farmaceutske industrije nedavno dokazao da je ljubav hemijsko jedinjenje sa oznakom feniletilamin. Ova supstanca se proizvodi u limbskom sistemu mozga, biološkoj fabrici osećanja i pojačano se izliva čim individua veruje da se »zaljubila«. Feniletilamin spada u grupu telesnih opojnih droga koje spuštaju prag racionalnog mišljenja. Na taj način se još u antičkim vremenima poznata »ludost« zaljubljenih, lepo objašnjava putem modernih naučnih predstava. Možda će se u kasnijim stolećima govoriti o kopernikanskom obrtu u oblasti erotike koji je prouzrokovao Krombah.

Dokle će sve dospeti talas izazvan kopernikanskim šokom o tome se može slutiti tek kad na scenu stupi estetski modernizam. On razbija dogme ptolomejskih umetnosti koje su se oslanjale na podražavanje prirode i na takozvane prirodne harmonije. Estetski modernizam uskraćuje pretpostavku da postoji priroda s kojom je moguće identifikovati se, koju je moguće podražavati ili je oponašati. On zna da je hiljadama godina stari ptolomejski iluzionizam vukao za sobom i odgovarajuće umetničko stvaralaštvo. Ovo može da u artističkom i istorijskom pogledu zaslužuje najviše poštovanje, ali ne može da služi kao obavezujući primer za umetnost budućnosti. Ako se ptolomejska obmana napusti, otvaraju se netaknuti čudesni svetovi amimetične kopernikanske estetike. Boje, tonovi, reči, figure se ohrabruju da uzleću u prazan prostor novih predstava i da tamo zavzuću svom silinom Prvog puta. Čini se kao da istorija umetnosti počinje ispočetka, i to ne samo još jedanput, nego sasvim ozbiljno iz takvog početka, kao da do tada umetnosti nije ni bilo. Ono što se događa i nije, uistinu, ništa drugo do jedan početak, buđenje novog usred uobičajenih razvoja, katastrofalan skok s onu stranu kontinuiranih tokova. Onaj koji nije osetio ništa od ovog čudnog početka, taj nije savremenik dvadesetog veka, taj nije kopernikanac, niti pripadnik moderne u kvalitativnom smislu reči. Estetska moderna je suštinski radikalni kopernikanizam. Ona s oduševljenjem prihvata rizik decentralizacije, baca se u avanturu transmimetičke »autonome« konstrukcije i antiptolomejske sinteze. Nije bilo reči o preterivanju kad je rečeno da je umetnost dvadesetog veka u pogledu na tehnička oslobodjenja i formalna otkrića bogatija rezultatima nego stara istorija umetnosti Evrope od Altamire do Beklina i od Erfeja do Čajkovskog. Kopernikansko-konstruktivistički estetska Moderna korača napred gde god se protiv najstarijih institucija podiže novo slušanje i gledanje koje nastupa s licencom estetske predstave oslobodene od »očiglednosti« i »prirodnog zvuka«. S njom počinje avantura druge čulnosti koja više ne uvažava autoritetočiglednog izgleda. Rat očiglednostima! Tako ne glasi samo parola kritičke filozofije, već parola modernih umetnosti.

Ovu skicu nije, verujem, potrebno proširivati. Onaj ko opaža na savremen način zna u kojoj je meri kopernikanizam u ovom veku stvorio istoriju estetike, i to ne samo estetike. Šok decentralizacije se pokazao kao sveprožimajući i ono što je za sebe verovalo da predstavlja fokus, pol, evidenciju i središte potopilo se u ustalasano more decentralizovanih vrtloga. Kao sociokulturni modernizam on se pretvorio u permanentnu revoluciju. On neodoljivo razara tradicionalne kulture na planeti; izmešao je sve dosada autohtone oblike; oslobodio je »proizvodne snage« o kojima Kopernik nije ni sanjao; u umetnosti i tehnici je razvio konstrukcione mogućnosti tako čudesne kompleksnosti, da i hrabre starokopernikance hvata vrtoglavica; on ubrzava tokove na način koji podseća na lančanu reakciju u fizici i koji kao da se približava tački eksploziranja. Niko više nije u stanju da ima pregled nad celinom procesa, štaviše nije moguće imati pregled o realnoj razmeri te nepreglednosti. Postoji, dakle, prema kvaziptolomejskom sokratovskom ne-znanju i jedno savremeno postsokratovsko ne-znanje, koje čak više ne zna ni šta im to znači što ništa ne zna — kopernikanski obrt informisane ignorancije.

Da vas ne zamaram: da li bi mogli da se složimo oko toga da je kopernikansko isključivanje onog što se samo po sebi podrazumeva revolucionalizirao i ispremeštalo kako »stvarni svet« — šta god da to znači — tako i svetove koji postoje u glavama? Za ovaj efekat predlažem oznaku koja ima prevashodno vojno značenje: mobilizacija. Kopernikanska revolucija znači mobilizaciju sveta: slika sveta sve do tačke kada sve postaje moguće. Ova tačka se ne može nazvati drukčije nego mesto totalne vrtoglavice. S vrtoglavicom moderna predstava sveta gleda u svoju vlastitu sposobnost. Nakon što je kopernikanska revolucija uništila pojavne svetove u zamisli sada možete zamisliti i realno uništenje zamišljenog. Vrtoglavica — u smislu *vertigo*, a ne *illusio* jeste logična posledica kopernikanske mobilizacije same. Ako je istina da istinu o svetu ne nalazimo u onome što u stanju iskonski pasivnog stanovništva vidimo, čujemo i osećamo, već da ga zamišljamo s onu stranu čulnih svedočenja, i moramo da ga »čitamo« kao neku vrstu ontološkog šifrovanog pisma, onda je u biti ove istine činjenica da možemo da o njoj mislimo dok nas ne obuzme vrtoglavica. Koga vrtoglavica ne obuzme taj nije informisan. Ukoliko se više zna o kopernikanskim »istinama«, utoliko veća vrtoglavica — ovo pravilo bi moglo da ima malo izuzetaka.

Ko oseća opijenost ove univerzalne mobilizacije, taj je dospao u oko modernog ciklona — do tačke indiferentnosti između hvale i pokude fenomena, do nulte tačke univerzalnih ambivalentnosti. Obuhvaćeni silom vrtoglavice, solidarišemo se sa eksplozivnim odnosima koji nas istovremeno bacaju tamo-amo; oni nas prožimaju i odbacuju. Biti u toku znači: kretati se na istoj visini sa nepodnošljivim, istovremeno se udaljavati od nepodnošljivog u neko olakšanje, nišu, nadu, neko malo slepilo — stanje u kome trenutno stvari idu kako treba. Iz niša viri naše mišljenje, zabrinuto i lakomisleno u vrtlog pred nama u kome više nema nikakvih »kritičkih« izgleda, koji samo što nas nije sasvim povukao u svoju nepodnošljivost.

Onaj koga je uhvatila potpuna vrtoglavica od moderne predstave o svetu mogao bi u istom trenutku da primetida u kopernikanskom sav-

remeniku još uvek živi večiti ptolomejac; za njega svet starog privida nikada nije ni prestao da bude domovina — čulno pribežište. Taj svet je za njega ostao sporije uređenje sinhronija između tela i zemlje, proporcija između gestova i stvarnosti. Ptolomejac se kreće u pouzdanju prevari starih šema, onako kako su nas informisale o sastavu sveta pre kopernikanske zabune. Iako je za stanovnika eksplozivnih sistema od značaja da sačuva za sebe ostatke telesno-estetske orijentacije, onda je za njega vreme za sticanje ptolomejske svesti. Svesno vraćanje iz vrtloga kopernikanskih predstava u staro-novi stav opažanja nazivam »ptolomejsko razoružanje«. I ovog puta koristim izraz iz vojne sfere, zato što je u procesu moderne van svake sumnjereć o nekoj vrsti rata, o naoružanju, manevru, drilu, mobilizacijom s izgledima na »ostvarenje« potencijala u Poslednjoj bici. Reklamiram pojam razoružanja za alternativnu teoriju kulture, nakon što se pokazalo da su kopernikanska određivanja kulture sve do najosnovnijeg njenog tkiva prožeta kategorijama naoružanja. Ako je u postmoderni teorija kultura moguća još samo kao kritička teorija mobilizacije, onda se uspesi kopernikanske moderne moraju iznova vrednovati sa svom skepsom prema naoružanju. Za teoriju estetike ovo ima dalekosežne posledice: njen osnovni pojam ne može više da glasi kreativnost, već mora da glasi opažanje. Tom prilikom se mit kreativnosti raspada na osetljive ljuske i na brutalno jezgro — besno jezgro nihilističkog napada koji vri u svim silama mobilizacije. Tek nakon što je kreativizam oboren estetska teorija može da postane ono što u modernu nije smela da bude: škola opažanja, učenje o razoružanju, uputstvo za opšte komponovanje, umetnost ophođenja sa umetnošću, tehnika za oplemenjivanje tehnike, estetska ekonomija, logika poštedavanja, nauka o izostavljanju.

Kada kopernikanizam dostigne tačku totalne vrtoglavice; kada oslobodi nepodnošljivo u vidu strateškog, informativnog, industrijskog i kognitivnog isparenja sveta, onda kopernikanska istina postaje neistinitija nego ptolomejska iluzija. Centrifugalne snage deluju danas na svim frontovima modernističke mobilizacije, gubeći svoja uporišta u starim silama teže. Svoj najveći trijumf moderna slavi u besmislenosti svojih rezultata. Bespomoćnost građanina civilizacije prema njenom razvojnom zanosu prevazišla je bespomoćnost prvobitnog čoveka pred nemilosrdnom prirodom. U modernim informacijama preplavljenim glavama nastupila su stanja prema kojima je staro neznanje predstavljalo kristalnu jasnost. Mere za sigurnost naroda preobratali su čovečanstvo u bataljon smrti, u strogo kontrolisanu, prinudnu zajednicu ubistvenih ucena. Demokratija na mnogim mestima izgleda kao da je samo kamuflaža za modernizaciju nemoći. Autonomija i očajanje su postali sinonimi.

U znaku globalne ambivalentnosti i kontraproduktivnosti nastaje nova vrsta borbe između ptolomejskih i kopernikanskih elemenata u kulturi, i nije prvi put da umetnost u ovim stvarima unapred oseća stvari. I danas su umetnici ti koji pre mnogih savremenika osećaju šta je nužno potrebno civilizacijskom budžetu istine — ne zato što se bave sociološkim studijama, nego zato što svojim vlastitim čuvstvima očitavaju kriterijume estetike savremenosti. Ako nas sve ne vara, onda čula umetnika danas pre svega šalju ptolomejske impulse, oni govore o starim teškoćama, o neolakšanom životu, o nezamislivom, bolnom, jedinstvenom, o izlasku sunca i propasti zemlje, o zaboravljenim stvarima.

I otuda to mnoštvo ranih uskrnuća koja obeležavaju kulturne događaje protekle decenije, pojmovi kao: vraćanje, renesansa, drugi i neo. Kad bi video šta se sve vratilo u poslednje vreme, i najodlučniji verik napretka bi se pokolebao. Pedesete godine, tragično, mitsko, žestina, tela, nepreglednost, tonalnost, uzvišeno, podvezica, opera, ornament, intriga, Niče, teleologija, smisao za moguće — čovek se pita, gde je sve to do sada bilo. U većinu ovih fenomena pristaje pomodni sjaj, štaviše neka naizgled konzervativna aura — no i jedno i drugo nestaje čim se pojavljivanje takvih motiva shvati kao proces korekcije u kulturnoekološki nužnoj igri kopernikanskih i ptolomejskih mobilizatorskih i demobilizatorskih impulsa.

Ptolomejstvo počiva duboko u antropološkim ostacima, koje mobilizacije ne dotiču. Izlazak sunca je istina očiju uprkos astrofizičkoj predstavi, eros ostaje istina psihe uprkos lakanizmu i feniletilamina, izvesni morfološki odnosi ostaju upisani u čula kao istinite forme, koliko god da je kontraintuitivno zamišljanje i antimimetičko konstruisanje osvojilo za nas nove svetove kopernikanske kalkulacije, umetnosti i čulnosti Staroavangardistički zahtev za potpunu mobilizaciju humanog supstrata se pokazuje kao sujeveren, magijski i nasilan; i ne dešava se uvek radi same čovečnosti, kada neljudskost sveta nadjačava neljudskost umetnosti. Postoji, kako što nam pokazuje i umetnost današnjice neka vrsta ptolomejske racionalnosti, neki razum naivnosti, neko ireducibilno pravo fenomena, primarna dostojanstvenost izlaska sunca, poštovanja vredna ozbiljnost doslovnog, površnog, »onog u prvom planu«. Onaj koga ne muče brige zbog povratka u predkantovski obrazac mišljenja taj bi mogao da kaže da svet nasuprot slikama o svetu opet vraća svoje pravo. Oko ptolomejca ne posmatra nikakvu sliku sveta, ni ptolomejsku ni kopernikansku; ono pušta da mu svet pokaže svet. Budući da je svet nešto što se samo pokazuje tek u ograničenoj meri, i naši organi koji se odnose prema njemu su na odgovarajući način potvrđeni i oblikovani. Naše organsko poznavanje sveta informiše se suverenim pokazivanjem i skrivanjem svetske stvarnosti. To nikada nije bilo tačnije nego u ovoj epohi koja je putem nauka razradila nov medijum predstavljanja sveta. Jer i kad nam s obzirom na mikro- i makrokosmološka rezultata istraživanja prirode slušanje i viđenje više ništa ne znače, ipak viđenje i slušanje zadržavaju u mesokosmičkom kontekstu isti značaj kakav su imali i onda kad je prvi čovek podigao glavu, odnosno od kada su organi vida i sluha počeli da primaju svetove zvuka i svetlosti iz stvarnosti. Sve u svemu, postmoderni estetska vrši rehabilitaciju mesokosmičkog, životno potvrđene čulnosti, naspram mobilizirajućih estetika. Budući da modernizam neporecivo dominira, on može da izdrži protipitanja svojih dejstava koja nastaju putem druge refleksije i druge

senzibilnosti. Estetika mobilizacije biva pozvana na odgovornost od estetike poštede. Budući da mobilizatorska decentralizacija besni, nije svaka estetski ili filozofski mimesis decentralizacije progresivan. Ne primećuje li se neka vrsta zaostalosti onog što je do sada samo napredovalo?

U tome je stvar. Reči koje za diskusiju imaju odlučujuću važnost pojavile su se tek usput, kao da nikada nisu bile ključni pojmovi moderne teorije estetike: izostaviti, odustati. Odavno se zna da za razumevanje estetskih tvorevina nije sama potrebna sposobnost da se pozitivno odrede napetosti njihovih oblika, nego još više da se oseti od čega se u delu odustaje, šta to ona izostavljaju, šta sebi zabranjuju, kojim zavodljivim zamkama izmiču. Tvorevine koje nešto vrede ostavljaju otiske kontrolisanih izostavljanja; to su sistemi značajnih praznih prostora. U tim stvarima se i dan danas može najviše naučiti od Adorna. Njegova teorija umetnosti se kreće s pravom oko jednog fenomena koji ne ukazuje samo terminološki na religijske nauke i nema samo jezičku sličnost sa ritualističkim i magijskim reakcijama: estetski tabu. Bez sile tabua — s obzirom na našu temu on bi se mogao označiti i kao nervozni veto ili ovaploćena ekskluzivnost — modernizam ne bi nikada stekao svoju probitačnu snagu. Ako je na zapadnoj hemisferi stekao priznanje, onda je to bilo i na osnovu visceralnih dogovora po kojima su se pripadnici estetskih avangardi međusobno prepoznavali poput zaverenika neke artistske lože. Tabui su ranom modernizmu pomogli da izgradi svoju meru *esprit de corps* — a, bez koga nisu moguće revolucije ni u političkom niti u simboličkom smislu. Ono što je, uz sve razlike, povezivalo stare avangarde bilo je nešto nalik na anti-harmonijski, anti-tradicionalistički, anti-konsonantistički konsensus; umesto toga bi trebalo — budući da ta reč podseća na verbalizam — reći *konsonanca*, jer ono na šta se misli jeste jedna tabu- zajednica koja svoje najdublje averzije uskraćuje diskusiji. Tabu je oduvek morao, da bi stekao važnost, da se učvrsti u najdubljim slojevima otelovljenog smisla, kako bi direktno proširio svoju vlast nad refleksijom.

Aktuelno mrvljenje ekskluzivizma ne zaustavlja se pred tabuima stare avangarde. Antikonsonantski imperativ koji nije imao samo muzikalnu važnost gubi danas svoju krutost. Odgovornost za to ne snosi samo omekšavanje mozga kao posledica kulturne industrije i ne samo Američka bolest (vrsta estetske slabosti imunološkog sistema koja je raširena zahvaljujući televiziji i *fast aesthetics* i koja se slabo može sprečiti upotrebom elitnih prezervativa). Ako se tabu konsonance oslobodi i ako se ovo oslobođenje pretvori u teoriju, onda to svedoči o promeni tabua, o diferencijaciji ekskluzivnog načela. Nije tačno da estetski laksiizam predstoji preuzimanju vlasti, da je lakomislenost izborila ravnopravnost. Opadanje moći ekskluzivizma ne može se razumeti uz pomoć rezigniranog pluralizma. Meni se čini da sam tabu izrasta iz svog arhaičnog stadijuma, da odlaže svoje goropadno, primitivno, radikalno-ekskluzivističko biće i neodobravane stvari opet posmatra hladnokrvnim pogledom. Moglo bi se reći da je tabu odrastao, da se pročistio u nespektakularno slobodu izbora i stekao sposobnost izostavljanja bez patosa. Odrasli tabu bi bio onaj koji prevazilazi svoju nasilnost i koji je prerastao svoje infantilne osećanja superiornosti, a da nije zaboravio šta je značila stara mrzovolja, kao i to da se uvek pojavljuje u svešteničkoj odeždi avangarde. Magijska ekskluzivnost se potrošila, religija šoka ne nalazi nove vernike. Sada znamo: svet je bio jači od njegovih estetskih nadmetalaca; mimeza sada umire po drugi put.¹

Nemački pesnik Karl Krolo je pre nekoliko godina objavio zbirku novih pesama u kojima se posle više decenija uzdržavanja opet vratio rimi. Da li je pesnik zbog toga estetski reacionar koji se vraća na istorijski prevaziđena stilska sredstva? Spada li utopističko zvučanje slogova u vrstu esetske restauracije kojom želi da se naglasi lažnost disonantnog sveta? Tačno je upravo suprotno, i ova automatska pitanja više mirišu na laž nego njihov predmet. Iz Kroljih ponovo pronađenih rima sadašnjost govori jasnije nego iz najneumljivije disonantnosti. Iz uspelosti i neočekivanosti njegovih lakih stihova govori sadašnje znanje o svetu kome se više ne može svirati njegova vlastita melodija. Jedna od ovih pesama glasi:

Sve zauzeto

Vidi onog čoveka kako zuri
još malo pa ga nema-
krediti svi već vraćeni,
duša mu se na put sprema.

Traži je pod stolom
ali nema sreće:
Umoran je, ali šta će
vreme je da se kreće.

I duša njegova tada
raširi krila mnogo-
i niko, ni poznati pesnik
mu pomoć tu nije mogo.

Novi lakonizam sa svojim rimama i lomovima drži u ispruženoj šaci istinu ovog časa. Ona zna ono što ne izgovara. Minimum se u njemu pretvara u maksimum. Još nikada nije bilo toliko izostavljanja, nikada tako bezmerne mogućnosti nisu podrhtavale u tako jednostavnim ostacima. Još nikada nije takva silovita napetost bila suočena sa tako lomljivim bićima. Nešto tu nestaje, ali se ne zna da li je to samo sunce koje to radi svakog dana iza horizonta. Budni duh još jedanput govori svoje. Sa zaprepašćenjem gledamo kakav se to svet gubi. Sa neverovatnim lepotama pred očima svest se skuplja pred budućim nestajanjima.

Ukazujem na impresivnu knjigu Hermana Tima, *Svetski kvadrat*. Religiozna kosmologija, Gitersto, 1985, koja postulira »kosmoestetsko« razmišljanje o strukturalna elementarnog iskustva stvarnosti.

Iz knjige: »Kopernikanska mobilizacija i ptolomejsko razoružanje« koji će se uskoro pojaviti u izdanju »Bratstva-jedinstva«, Novi Sad.

Sa nemačkog: Zlatko Krasni